

Hvordan tidligere oppdage ungdom som ruser seg?

Av: Therese Zimmermann Helgesen og Erik Lindbæk Kruse, barnevernspedagoger og ansatt i Ungdomsteamet i Fredrikstad kommune.

Hvordan skal vi oppdage og hjelpe ungdommer som eksperimenterer med alkohol og andre rusmidler på et tidligere tidspunkt? Ungdomskontaktene i Fredrikstad har erfart at skole- og foreldrefokus gir gode resultater, både i forhold til tidlig identifikasjon og intervensjon.

Først publisert i Rusfag 1/2014

Hanne går i 9. klasse og har hatt økende fravær i løpet av høsten. Hun henger seg litt på 10. klassinger og har lukta røyk når hun kommer inn fra friminuttet. Hun blir aggressiv hvis lærer eller andre ytrer bekymring, og skolearbeidet går dårligere. Hanne er observert en del i sentrum sammen med eldre ungdommer fra andre skoler, og har gradvis mistet kontakten med de gamle venninnene fra skolen. Det går rykter om at hun har røyket hasj. Læreren er bekymret, men usikker på hvordan han skal gripe an bekymringen. Hva skal han gjøre? Hvem kan hjelpe?

Ungdomskontaktene i Fredrikstad var et rusforebyggende prosjekt fra 2009 til 2012, og startet opp med bakgrunn i at Fredrikstad kommune utarbeidet en rusmiddelpolitisk handlingsplan i 2008 og behovet ble meldt fra ungdomsskolene i kommunen. Prosjektets mål var å bistå ungdommer, foreldre og lærere i tidlig identifikasjon og intervensjon i forhold til rus og andre sosiale problemer på de fire prosjektskolene. Prosjektet jobbet med målgruppe fra 12 til 18 år, med et hovedfokus på ungdomsskolealder (13-16 år). I prosjektperioden hadde Ungdomskontaktens to ansatte barnevernspedagoger oppfølging med 160 ungdommer. 60 prosent av disse hadde oppfølging knyttet til en rusbekymring, de resterende fikk oppfølging som selektivt rusforebyggende tiltak.

To barnevernspedagoger, én med erfaring som saksbehandler i barnevernstjenesten og fra barnevernsvakt – én fra oppsøkende ungdomsarbeid og sosialt arbeid på skole. Fire ungdomsskoler i Fredrikstad. Et prosjekt med mål om å komme tidligere inn i forhold til ungdom som eksperimenterer med rus. Ved prosjektets avslutning – hva er erfaringene? Hvordan kan profesjonelle voksne tidligere oppdage ungdom som eksperimenterer med rus, slik at det er lettere å hjelpe dem og tiltak ikke trenger å være langvarige og omfattende?

Forutsetninger for tidlig intervensjon

Forskning vektlegger betydningen av å oppdage ungdoms rusbruk tidlig for på den måten å kunne tilby hjelp før problemet eventuelt blir omfattende. Dette betegnes ofte som tidlig intervensjon, å identifisere og håndtere et problem på et så tidlig tidspunkt at problemet forsvinner eller blir redusert med begrenset innsats (Bäcklund, et al. 2010).

For å kunne intervenere tidlig må man kunne gjenkjenne tegn på et rusrelatert problem på et tidlig stadium. Tidlig identifikasjon er derfor en helt nødvendig forutsetning for tidlig intervensjon (ibid).

En forutsetning for tidlig identifikasjon av et rusrelatert problem er kunnskap om risiko- og beskyttelsesfaktorer. I tillegg er det nødvendig at fagpersonen som identifiserer problemet har mot

til å gjøre noe med bekymringen og kunnskap om hva de bør gjøre og hvem de eventuelt skal henvende seg til. Og sist, men ikke minst: Den eller de instansene som blir koblet inn må følge opp personen det gjelder og eventuelt pårørende (ibid).

Ungdomskontaktene i Fredrikstad har hatt som mål å bistå fire ungdomsskoler i kommunen i dette arbeidet, med utgangspunkt i at kombinasjonen av skolens kompetanse på elevene og sosialfaglig kompetanse fra prosjektet fungerer godt i et tidlig intervensjonsperspektiv.

Hvilke ungdommer ville vi nå?

Tidlig intervensjon blir ofte beskrevet som et perspektiv mellom universell rusforebygging og behandling av rusproblemer. Tanken er at universelle forebyggingstiltak, som retter seg mot hele ungdomspopulasjonen, ikke er tilstrekkelig hjelp for ungdommer som har flere risikofaktorer. Dermed må de suppleres med tiltak som retter seg mot risikogrupper (selektive tiltak) og ungdommer som allerede har etablert noe rusatferd (indikative tiltak). Eller sagt på en annen måte; målgruppen for prosjektet var de ungdommene som skolene ikke har kapasitet, kompetanse eller tiltak til å bistå, men som ikke hører hjemme i det tradisjonelle behandlingsapparatet, som for eksempel barne- og ungdomspsykiatrien eller barnevernet.

Felles for disse ungdommene er at de har flere risikofaktorer i sitt liv enn "normalungdommen", og at de ofte også har færre beskyttelsesfaktorer. Dette kan handle om egen atferd og egenskaper knyttet til ungdommene selv, men også risiko og manglende beskyttelse i familien, jevnaldernetverk, skolen eller lokalsamfunnet. Bäcklund et al. beskriver en rekke risiko og beskyttelsesfaktorer for utvikling av rusproblemer, og vektlegger også at konsekvensene av risiko eskalerer i takt med antall risikofaktorer totalt, samtidigheten av risikofaktorene og varigheten av dem (2010).

Risiko for stigmatisering

Når man som profesjonell bruker risikogrupper som verktøy for tidlig identifikasjon er det viktig å kontinuerlig ha etiske og faglige refleksjoner rundt stigmatisering. Ikke alle som tilhører en risikogruppe vil utvikle rusproblemer. Ved å sette inn selektive intervensjoner mot risikogrupper kan man også risikere å stigmatisere, og igjen øke risikoen for en enkeltungdom eller i en familie. Samtidig er det viktig at ikke redselen for å stigmatisere blir et hinder for å handle når det er tegn på et rusproblem hos en ungdom (Sosial- og helsedirektoratet 2007).

Barrierer for tidlig identifikasjon

En generell utfordring er at det er knyttet mye skam, skyld og stigmatisering til rusmisbruk, både hos ungdommer og voksne. Det kan gjøre at ungdom har høy terskel for å be om hjelp for seg selv eller andre i forhold til rus. I tillegg vil de gå langt for å skjule rusbruken for foreldre og profesjonelle voksne de har kontakt med. Dette er en utfordring for foreldrene og hjelpeapparatet, ved at problemet kan ha utviklet seg en stund før det blir kjent.

Profesjonelle som ikke jobber direkte med rusrelatert problematikk tenker ofte at det ikke er deres ansvar og gjør ikke noe med bekymringen. Flere opplever også at de ikke har nødvendig kompetanse eller tid. Og flere kommuner mangler gode tiltak i forhold til ungdommer som ruser seg, og det kan gjøre det vanskelig å ta opp en bekymring fordi man ikke har "noe å tilby" i etterkant (Barne- og likestillingsdepartementet 2007).

En undersøkelse som kartla ruskompetansen hos pedagogisk ansatte i barnehage, skole og barnevern, konkluderte blant annet med at sosial- og miljølærere har lite formell utdanning eller annen opplæring i forhold til rusproblematikk. De opplever selv at de har for lite kompetanse på området, og er generelt usikre på å ta opp rusrelatert problematikk med foresatte (Kristiansen 2006).

Det er mye som tyder på at det er usikkerhet rundt hvilken terskel man skal ha for å bli bekymret i forhold til rusbruk. Tidlig intervensjon dreier seg om å handle før rusproblemet er etablert, og man må derfor i noen grad agere også på rykter, antakelser og lite konkrete bekymringer. utfordringer knyttet til tverrfaglig samarbeid i forhold til taushetsplikt eller uklar ansvarsfordeling kan også være et hinder for at bekymring tas opp, eller for at det settes inn adekvate tiltak (Bäcklund, et al. 2010).

Ikke bare rusfokus

Må det være en konkret rusbekymring før vi skal bli bekymret for rusrisiko? Når man har som mål å finne ungdommer i risiko for rus, er det nødvendig å ikke kun ha fokus på rusproblematikk. Når rusproblemene blir tydelige og konkrete, kan utviklingen av problemet ha kommet så langt at det er vanskeligere å gjøre noe med. Derfor er det nødvendig å kartlegge og vurdere både risiko- og beskyttelsesfaktorer når man skal vurdere rusrisiko hos ungdommer i ungdomsskolealder (Sosial- og helsedirektoratet 2007).

To sentrale spørsmål blir da: Hvordan kan vi komme tidligere inn i forhold til den gruppen ungdom som har mange risikofaktorer i forhold til rus og samtidig få beskyttelsesfaktorer? Og hvordan skal vi få kjennskap til ungdommers rusatferd på et så tidlig tidspunkt som mulig? Ungdomskontaktene i Fredrikstad tok ved oppstart av prosjektet utgangspunkt i et sentralt område som ut fra tilgjengelig kunnskapsgrunnlag burde være en god arena for tidlig intervensjonsarbeid i forhold til rus; nemlig skolen.

Hvorfor er skolen viktig?

Skolen i Norge har tradisjonelt hatt en sentral rolle i forebyggende arbeid med ungdom. Dette er naturlig av flere årsaker. Skolen er en offentlig arena som danner rammer rundt barn og unges liv i mange år, de fleste dager i uka og de fleste dager i året (Nordahl, et al. 2006). I tillegg har skolens rolle økt i takt med at skoledagen utvides, og at skolens ansvar etter hvert dekker mange forskjellige områder. Skolen er en arena der hele ungdomspopulasjonen har en tilknytning og er, eller skal være til stede. Dermed er skolen også en unik arena for tidlig identifikasjon av risiko for rus og konkret rusatferd.

Lærere har ofte lange relasjoner til elevene sine, og sentrale risikofaktorer i forhold til ungdom, familie og jevnaldernettsverk synliggjøres i skolen. Det betyr at lærere vil ha en sentral mulighet og et stort ansvar i å avdekke risikofaktorer. En undersøkelse referert i rapporten *Tidlig intervensjon på rusområdet* viser for eksempel at finske læreres påpekning av problematferd blant 8 år gamle gutter samsvarte med senere alkoholproblemer som 18-åringer (Sosial og helsedirektoratet 2007).

Skolen kan også indirekte være en viktig arena for identifikasjon av rusrisiko. Foreldre er av naturlige grunner ofte de første som oppdager tegn til at noe er "galt" med ungdommen, og blir bekymret for rus. Samtidig ser vi at mange foreldre mangler kompetanse i forhold til rus, de er usikre på hva som bør utløse bekymring, og på hva de eventuelt skal gjøre med bekymringen. I tillegg kan de lure på hvor de kan søke hjelp til ungdommen og seg selv fra det offentlige hjelpeapparatet. Her har skolen

en sentral rolle. Arenaen kan brukes til å gi foreldre økt kompetanse om rus, samt være et kontaktpunkt mellom foreldrene og ungdom som trenger offentlig bistand.

Skolen kan også være en naturlig arena når det gjelder intervensjoner i forhold til ungdommer som ruser seg eller er i risiko. Siden alle ungdommer skal gå på skolen, er det en arena det ikke er knyttet stigmatisering til å delta i (Sosial- og helsedirektoratet 2007). Dette er sentralt for ikke å forsterke en eventuell begynnende rusidentitet eller marginalisering. Mange ungdommer har i tillegg ofte etablert en eller flere gode voksenrelasjoner på skolen som kan brukes til motivasjon og oppfølging. Det viktigste er likevel at mestringsopplevelser og senere utdanning er sentrale beskyttelsesfaktorer for ungdommer i risiko for rus: *”Skolen er i seg selv det viktigste forebyggende tiltaket for barn og unge, en god skoletid faglig og sosialt er viktig for å lykkes senere i livet”* (Flatø, et al. 2009). Skolen er altså en viktig arena for å få kjennskap til ungdommer i risiko for rus.

Spørsmålet blir da: Hvordan kan man bruke skolen som arena for å oppdage disse ungdommene tidligere? Hva kan konkret gjøres for at skolen som arena kan fungere i tidlig intervensjonsarbeid i forhold til rus? Hvilke grep gjorde Ungdomskontaktene i Fredrikstad sammen med prosjektskolene for å oppdage bekymringene knyttet til de 160 ungdommene som fikk oppfølging i prosjektperioden?

Slik jobbet prosjektet i skolen

Tidlig identifikasjon av rusrisiko i skolen vil være forskjellig avhengig om man er på utkikk etter en opphopning av risikofaktorer generelt eller ungdom med konkrete ruserfaringer spesifikt. De fleste skoler vil til en viss grad ha begge perspektivene ivaretatt allerede, de vil ha et fokus rettet mot psykososiale problemer hos elevene og deres familie/miljø, og også ha rutiner som ivaretar skolens bekymring for elever som er ruset på skolen eller der skolen får konkrete rusbekymringer for en enkeltelev.

Ungdomskontaktens erfaring er imidlertid at et kontinuerlig fokus på begge områder over tid er nødvendig for å kunne komme tidligere inn i forhold til rusbekymring – og å gjøre en faglig god innsats i arbeidet. Ungdomskontaktene i Fredrikstad har med sin kompetanse kunnet tilby et sosialfaglig perspektiv som skolene ofte manglet i forhold til å identifisere og arbeide med ungdommer som lever med mange risikofaktorer. Helsedirektoratets veileder (Bäcklund, et al. 2010) om tidlig intervensjon i forhold til rus lister opp tre forutsetninger for å få til tidlig intervensjon i praksis. Disse er 1) kunnskap om risiko- og beskyttelsesfaktorer, 2) forståelse av egen rolle i arbeidet med å oppdage, gripe inn og handle på grunnlag av en bekymring, og 3) kjennskap til rutiner og prosedyrer på eget arbeidssted og i det øvrige tjenesteapparatet.

Bevisstgjøringsopplegg for lærerne

Mangel på kompetanse blant lærere, uklar ansvarsfordeling og usikkerhet rundt hva man som lærer skal “være på vakt i forhold til” er alle sentrale barrierer. Ungdomskontaktene i Fredrikstad har gjennomført et bevisstgjøringsopplegg for lærere og skoleadministrasjon. Opplegget fokuserer på kunnskap om risikofaktorer i forhold til rus hos ungdom, kunnskap om rusituasjonen i kommunen, samt informasjon om hva man som lærer bør gjøre hvis man er bekymret for en ungdom i forhold til rus. Et sentralt poeng i opplegget er at lærerne kan ta direkte kontakt med Ungdomskontaktene (som holder bevisstgjøringsopplegget) for drøfting av rusbekymring eller tiltak i forhold til dette. Det betyr at veien er kort fra bekymring og drøfting av denne, til eventuelle tiltak.

Faste drøftingsmøter

Fordi én av barrierene som hindrer at rusbekymring blir tatt opp og gjort noe med er vegring blant profesjonelle voksne, ble det viktig å redusere antallet "flaskehals" i systemet. Derfor er Ungdomskontaktene prosjektorganisert under prosjektskolene, slik at ikke taushetsplikt og eventuell innhenting av samtykke blir et hinder for at en bekymring tas opp og gjøres noe med. Det gjør også at Ungdomskontaktene kan ha møter jevnlig med prosjektskolene (ved administrasjon og/eller sosiallærer) for kontinuerlig å drøfte hvilke ungdommer man er bekymret for, og hva som gjøres med bekymringen. Prosjektskolene oppgir i evalueringer at det sosialfaglige perspektivet er nyttig i skolens drøftinger rundt rusbekymring for enkeltungdommer og miljøer. I tillegg er møtene en god arena for å holde et kontinuerlig fokus på enkeltungdommer under oppfølging av skolen, Ungdomskontaktene eller andre – og for å holde fast ved "rus-perspektivet" i diskusjonene.

Rutiner for konkret rusbekymring

Rutinen som er etablert på prosjektskolene er at en konkret rusbekymring i tillegg til de ordinære kanalene på skolene skal tas direkte til Ungdomskontaktene. Ungdomskontaktene er organisert slik at de prosjektansatte skal ha tid til å komme på kort varsel, slik at en eventuell akutt rusbekymring kan avklares raskt. Det er Ungdomskontaktene i Fredrikstad sin erfaring at tilgjengelighet, kunnskap om rus og sosialfaglig kompetanse i en slik situasjon er sentralt. Det at lærere vet hvem de skal henvende seg til ved rusbekymring, at det er fagpersoner som er lett å få tak i, og som en har tillit til – gjør kanskje at vegringen minker, og øker sannsynligheten for at en lærer "tør" være bekymret for om en elev ruser seg.

Avklaring av rusbekymring

Dersom en lærer eller andre i skolen er bekymret for en ungdom og rus, kaller skolen inn til et avklaringsmøte. Målet for møtet er å avklare rusbekymringen med den bekymringen gjelder, altså ungdommen og foresatte. I tillegg til de sistnevnte, deltar Ungdomskontaktene og skolen. På møtet tar skolen opp sin bekymring i forhold til rus, og ungdommen og foreldrene kommenterer denne. Etter at bekymringen er lagt fram, vil Ungdomskontaktene lede møtet fram mot en avklaring av bekymringen, og eventuelt tiltak som tilbys ungdommen og foresatte.

Som et ledd i å avklare bekymring for rus, tilbys ungdommen en frivillig urinprøve for å avkrefte, bekrefte eller begrense rusbekymringen. Et negativt prøvesvar vil ikke nødvendigvis bety at ungdommen ikke har ruset seg, men kan si noe om at omfanget sannsynligvis ikke er stort. En urinprøve i denne situasjonen har noen begrensninger, blant annet egner det seg dårlig på andre rusmidler enn hasj og det er mange juridiske, etiske og faglige spørsmål knyttet til dette. Samtidig ser vi at det kan fungere godt for å avkrefte eller bekrefte mistanker, for å synliggjøre for ungdommen at dette er en alvorlig bekymring, samt for å få ungdommene til å være ærlig om en eventuell rusbruk.

Avklaringsmøtene er en sårbar situasjon for ungdommen og foreldrene. Viktigheten av å legge fram bekymring på en skånsom, men tydelig måte kan ikke overvurderes, og det er viktig og ivareta både ungdom og foreldre i denne situasjonen. Samtidig er det Ungdomskontaktens erfaring at dersom det gjøres på riktig måte, oppsummerer både ungdom og foreldre at de har følt det ryddig å få kjennskap til en bekymring eller rykter om rus, og foreldrene uttrykker at det er en fin inngangsport for å få hjelp.

Som nevnt innledningsvis er det viktig å ha et todelt perspektiv når man jobber med tidlig intervensjon; både i forhold til ungdommer med en opphopning av risikofaktorer for rus og ungdommer der man er bekymret for konkret rusatferd. Bevisstgjøringsopplegg og drøftingsmøter kan være gode verktøy i forhold til generell bekymring, mens avklaringsmøter og rutiner for konkret rusbekymring retter seg mer konkret mot rus.

Denne artikkelen fokuserer på tidlig identifikasjon av rusbekymring, men en stor andel av prosjektets målgruppe hadde ikke konkret rusatferd. Tiltakene prosjektet har tilbudt ungdommer og foreldre i målgruppen har vært varierte, og selv om noen har fokusert på rus, har de fleste et mer generelt perspektiv hvor intensjonen har vært å øke beskyttelsesfaktorer og redusere risikofaktorer

Forebyggende tiltak kan klassifiseres på forskjellige måter. *Universell forebygging* betyr strategier som henvender seg til hele ungdomspopulasjonen, for eksempel alle elevene på en skole. Eksempel på dette kan være forebyggingsprogram som Unge & Rus eller ÖPP. *Selektiv forebygging* er strategier eller tiltak som retter seg mot en gruppe med høy risiko for rus, men der ikke alle i gruppe nødvendigvis har konkret rusatferd. Eksempel på dette kan være grupper for elever der familien er midt oppe i skilsmisse, eller ART-grupper (Aggression Replacement Training). *Indikativ forebygging* er tiltak rettet mot ungdommer som allerede har konkret rusatferd – for eksempel urinprøvekontroll eller cannabisavvenning individuelt eller i gruppe.

Selektive og indikative tiltak

Rusforebyggende tiltak i skolen har i stor grad hatt et universelt fokus. Det er et paradoks, siden disse tiltakene i liten grad synes å nå ungdom i risiko for rus. Derfor vil det være nødvendig at det satses mer på tidlig intervensjonsarbeid gjennom bruk av selektive og indikative tiltak som et supplement til de allerede eksisterende universelle rusforebyggende tiltakene (Sosial- og helsedirektoratet 2007).

Ungdomskontaktene har tilbudt tiltak til ungdommer og foreldre, både der det er en konkret rusbekymring, men også der det er en opphopning av risikofaktorer i forhold til beskyttelsesfaktorer.

Kort presentert har dette vært:

1. ulike avgrensede samtaleløp (med temaer som kartlegging/bli kjent, styrker og positivt framtidssyn, skolefungering eller bevisstgjøringsamtaler om rus)
2. grunnleggende foreldreveiledning individuelt eller i gruppe
3. frivillige avtaler om urinprøvekontroll og
4. tverrfaglig og tverretatlig samarbeid rundt ungdom/foresatte.

Disse tiltakene tilbys ungdom og/eller foresatte i et avklaringsmøte eller i en ordinær kontakt hvis ikke det foreligger konkret rusbekymring. Ungdomskontaktens erfaring er at det i mange saker er mulig å få til endringer med relativt liten innsats i en avgrenset tidsperiode, dersom man kommer inn tidlig nok, og involverer skole og foreldre i arbeidet med ungdommen.

I denne artikkelen er hovedfokus på tidlig identifikasjon av en rusbekymring. Dersom man ønsker mer konkret informasjon om tiltak og metodikk som Ungdomskontaktene i Fredrikstad har brukt og utviklet finnes dette i rapporten fra prosjektet.

Foreldrefokus

Bolstad, Skutle og Iversen skriver i rapporten "Foreldrerollen i rusforebyggende arbeid" at "stort sett alle forskningsstudier konkluderer med at foreldre har en særdeles viktig rolle i forebygging av rusbruk hos sine barn i ungdomstiden, og at ungdom i høy grad lar seg påvirke av hva foreldre formidler gjennom ord, handlinger og holdninger" (2010). Det viser viktigheten av å involvere foreldrene på et tidlig tidspunkt i avklaring av en rusbekymring, men også at foreldrene må involveres tett i eventuelle tiltak som settes inn, for at disse skal lykkes. I tillegg er det Ungdomskontaktens erfaring at foreldre til ungdommer i en eksperimenteringsfase har behov for veiledning i forhold til vektlegging av kjærlighet og grenser, type grensesetting, konsekvenser av eventuell rusbruk, samarbeid med andre foreldre og hvordan de skal kommunisere med ungdommen om rus og andre temaer.

Suksessfaktorer

Prosjektet har fokusert på et tett samarbeid mellom prosjektskolene og Ungdomskontaktene i Fredrikstad – mellom etablerte pedagogiske virksomheter og et midlertidig prosjekt med sosialfaglig kompetansebidrag. Hva har prosjektet opplevd som sentrale suksessfaktorer for å få til et slikt samarbeid?

Tverrfaglig samarbeid

Ungdomskontaktene har erfart at et tett tverrfaglig og tverretatlig samarbeid er nødvendig for å få gode resultater med begrensede ressurser i løpet av kort tid. Relevante samarbeidspartnere er i tillegg til skole og foreldre barnevernstjenesten, politiet, pedagogisk- psykologisk tjeneste, utekontakt og helsesøstre. I en situasjon der det foreligger en bekymring for rusbruk hos en ungdom, er felles oppmerksomhet og fokus i voksenverdenen rundt ungdommen helt sentralt, og det er også viktig for å få avkreftet eller bekreftet en eventuell fortsatt rusbruk. I en del tilfeller har også Ungdomskontaktene sett at bekymringen rundt ungdommen er såpass alvorlig at det er nødvendig med mer omfattende eller annen hjelp, og da er en videreformidling til barne- og ungdomspsykiatrien eller barnevern nødvendig for å gi tilstrekkelig bistand.

Organisert under skole

I forbindelse med tverretatlig samarbeid nevnes ofte taushetsplikt som et hinder for utveksling av informasjon og bekymring. Det er Ungdomskontaktens erfaring at dette oftest kan løses ved innhenting av samtykke. Samtidig er det klart at det å innhente samtykke til samarbeid på bakgrunn av rykter eller en "magefølelse" av at noe er galt, kan oppleves som utfordrende og gjøre at det kan ta tid før bekymringen omgjøres til handling.

Prosjektet Ungdomskontaktene ble derfor organisert forvaltningsmessig under prosjektskolene i kommunen, for å legge til rette for informasjonsflyt uten hinder av taushetsplikten. Dette førte til at Ungdomskontaktene kunne bidra i skolens tidlige drøftinger om alle typer sosialpedagogiske utfordringer, og at lærerne hadde lav terskel for å ta kontakt med Ungdomskontaktene om bekymring for rus.

Tilstedeværelse på skolene

Ungdomskontaktene har prioritert fysisk tilstedeværelse på skolene – i elevmiljøet, men først og fremst i uformell samhandling med lærere og skoleadministrasjon. Dette har vært et bevisst valg, ut fra en erfaring av at mange henvendelser fra lærere med bekymring for en ungdom har kommet mens Ungdomskontaktene har vært på vei gjennom lærerværelset; *”du, jeg synes det går litt dårligere med Hanne nå – jeg vet ikke helt hva jeg skal gjøre”*. Høy tilstedeværelse har også normalisert Ungdomskontaktens virksomhet på skolene, ved at de er en del av skolehverdagen. Tilstedeværelse på skolene betyr også økt tilgjengelighet for ungdommer som ønsker å ta kontakt. De fleste henvendelsene om bekymring for rus eller andre ting har kommet fra skolene og foresatte, men det er ikke sjelden at ungdom prosjektet har hatt kontakt med før, ønsker kontakt på et senere tidspunkt.

Foreldreinvolvering

Foreldre spiller en viktig rolle for ungdoms holdninger til og atferd knyttet til rus. Alle foreldre har rettslig en sterk stilling i forhold til barna sine, og har mye kompetanse på egne barn. Det er derfor sentralt å involvere både ungdom og foreldre tidlig i en rusbekymring, og også sørge for at de har en sentral plass i eventuelle tiltak som settes inn. Dette er også viktig i et perspektiv der profesjonelle voksne i forbindelse med tiltak bare er inne i en periode, mens foreldrene følger ungdommen i et langt løp.

Tydelig rolleavklaring

Rolleavklaring ble tidlig et viktig fokusområde for prosjektet. Det å komme inn på skolens arena som ansatt med en annen fagbakgrunn enn flertallet av de ansatte, med oppgaver som ikke automatisk oppleves som en del av skolens kjernevirksomhet, og med en rolle som ikke er innlysende, gjorde dette sentralt. Hva var Ungdomskontaktens oppgaver? Hvilken metodikk anvendte de? Hvordan praktiserer Ungdomskontaktene taushetsplikt og informasjon til foreldre, lærere og andre samarbeidspartnere? Og for ungdom og foreldre sin del; hvordan passer Ungdomskontaktene inn i resten av tiltaksapparatet? Det at Ungdomskontaktene har framstått som tydelige og trygge i sin rolle oppleves som en suksessfaktor i forhold til skolene, ungdommer, foreldre og andre samarbeidspartnere.

Sosialfaglig kompetanse

Mange deler av Ungdomskontaktens virksomhet kan utføres av profesjonelle med annen fagbakgrunn. Samtidig er det Ungdomskontaktens erfaring at det sosialfaglige perspektivet utvider skolens måte å se på, drøfte og møte ungdommer og foreldre i risiko. Det kan handle om å kunne se eleven fra flere sider, om måter å kommunisere på og at man har en annen rolle overfor ungdommer og foreldre. En lærer formulerte det sånn: *”Dere sniker dere på en måte under garden til ungdommen og foreldrene, samtidig som dere tør å si det jeg aldri ville sagt”*.

Raskt inn

Den mest entydige tilbakemeldingen Ungdomskontaktene har fått fra foresatte, er at de er glad for at de fikk bistand så raskt. Ungdomskontaktene har hatt som mål å kunne bistå ungdommer og foresatte uten ventetid, ut fra en tankegang om at det er hensiktsmessig å handle når bekymringen

er ny. Mange familier opplever at problemene vokser mens de venter på offentlig hjelp, og at problemet blir større og vanskeligere å løse mens tiden går. Dette er særlig en relevant problemstilling når en ungdom eksperimenterer med rus – utviklingen i retning av større rusbruk, bytte av omgangskrets og eventuelt andre problemer som følge av rus kan gå raskt.

Ressursperspektiv

Arbeid med ungdommer og foreldre i forhold til risiko for rus eller konkret rus, kan fort bli konfliktfylt. Det har ofte vært tillitsbrudd mellom ungdom og foresatte, og sistnevnte er ofte veldig bekymret og redd for utviklingen. Redde foreldre klarer ikke alltid å si eller gjøre de rette tingene. Det å fokusere på ressurser, positive egenskaper og framtid – også i situasjoner som er vanskelige og konfliktfylte – oppleves som en viktig suksessfaktor i arbeidet med den enkelte ungdom. Metodikk og grunnsyn knyttet til positiv psykologi og appreciative inquiry (AI) er brukt både i direkte samtaler med foresatte og ungdom og som et generelt perspektiv i arbeidet med ungdom i risiko for rus.

Ruskompetanse

Profesjonelle voksne som skal snakke med ungdommer og foresatte om rus bør ha høy kompetanse på området. Ungdomskontaktene opplevde flere ganger at ungdommer som eksperimenterte med rus "testet" ut ruskompetansen til de prosjektansatte før de var villige til å gå inn i et oppfølgingsløp. I tillegg til direkte kompetanse på rusmidler og ungdom, ser Ungdomskontaktene at alle de etiske, faglige og juridiske problemstillingene som dukker opp i arbeidet med ungdom i risiko for rus fordrer ansatte med spisskompetanse og erfaring fra arbeidsfeltet.

Korttidsintervensjoner

Ungdomskontaktene har fokusert på korttidsintervensjoner, og hatt som grunnprinsipp at de ungdommene og familiene prosjektet ikke har klart å bistå i løpet av noen måneder trenger bistand av andre og mer omfattende tiltak. Dette har vært viktig for å ha kapasitet til å ta i mot ungdommer på kort varsel, men også for å sikre at prosjektet arbeider med riktig målgruppe. Et forebyggende prosjekt som har skolen som primærarena kan fort ende opp med å arbeide med for tunge saker, saker som "ingen får til". Disse ungdommene trenger mye bistand, men de trenger så mye bistand at ikke Ungdomskontaktene har vært riktig instans. Prosjektets erfaringer kan likevel tilsi at mer omfattende hjelp av for eksempel barnevern eller barne- og ungdomspsykiatrien ville ha bedre resultater dersom den i større grad ble gjennomført i samarbeid med skolen.

Langsiktighet

Mange prosjekter og initiativ settes inn på skoler og i lokalsamfunn for å "ordne opp" i et akutt, eksisterende rusmiljø eller rusbekymring og er ofte kortsiktige. Dersom et tiltak skal fungere med tidlig identifikasjon og intervensjon i forhold til rus på skole må det være en del av en langsiktig plan. Det tar tid å bygge opp lokalkunnskap, relasjoner til ungdomsmiljøene, en troverdig, trygg og forutsigbar yrkesrolle – og ikke minst relasjoner til de andre relevante profesjonelle samarbeidspartnerne. Det har vært interessant å se hvordan Ungdomskontaktene har fått bekymringer fra skolene som har vært "riktigere" i forhold til målgruppe utover i prosjektperioden, og hvordan miljøkunnskap knyttet til ungdomsrusmiljøer har blitt større og mer relevant etter hvert som prosjektet har gått framover.

Flernivåtilnærming

Ungdommer beveger seg i løpet av en dag innom en lang rekke arenaer; hjemmet, skolen, lokalmiljø, sentrumsområder, fritidsarena, internett og kanskje også andre. Det å rette inn en forebyggende innsats mot flere enn én arena, og gjerne samordnet på så mange arenaer som mulig, oppleves som hensiktsmessig av Ungdomskontaktene. Dette støttes også av forskning på effektive forebyggingstiltak.

Sentrale erfaringer

Ungdomskontaktene fikk i prosjektperioden bekreftet sin viktigste hypotese; det er mulig å komme inn tidligere i forhold til ungdom i risiko for rus eller som eksperimenterer med rus. Men hva er de viktigste erfaringene prosjektet har gjort seg?

Det beste stedet å drive forebyggende ungdomsarbeid er på skolen. Skolene er det beste og mest virksomme forebyggende tiltaket vi har for ungdommer i risiko. Vi vet at dersom ungdommer har en tilhørighet til skolen og i tillegg opplever mestring i forhold til undervisning, øker vi deres sjanser for et godt voksenliv. Videre er skolen en arena med mange profesjonelle voksne som hjelpeapparatet kan trekke veksler på for tidlig intervensjon, men også for å skape avgjørende endring.

Foreldre er viktigst. Foreldre er de som har mest kompetanse på eget barn, og det er de som er nærmest til å kunne gjøre noe med det som oppleves problematisk. Forskning viser at ungdommer i utstrakt grad og i større grad enn tidligere antatt bryr seg om og tar hensyn til foreldrenes holdninger og tilbakemeldinger. Foreldre er for de fleste ungdommer konstante støttespillere, i det at de har vært der fra de var født og skal fortsette å være med dem inn i voksenlivet. Ingen fagfolk kan matche en slik konstanthet, og således bør fagfolk ta sikte på utstrakt foreldrestøtte. Vi bør spille foreldrene gode.

Hjelp til rett tid hjelper. Små problemer er lettere å løse enn store, og små problemer vokser seg store mens man venter på hjelp. Da blir de vanskeligere og mer tidkrevende å løse. Men kanskje viktigst; hvis folk får hjelp til å løse problemene sine tidlig, får de en mestringsopplevelse av å løse det nesten på egen hånd. Det kan gi kompetanse til å ordne opp helt på egen hånd neste gang et problem oppstår.

Innfallsmetoden er oppskrytt. Målgruppen fortjener å møte fagfolk med kompetanse på det de driver med, og som anvender kunnskapsbasert metodikk. Kontinuerlig praksisrefleksjon, om det man driver med virker etter hensikten, og at man endrer praksis dersom noe ikke virker er også sentralt. Dette er den eneste måten vi kan kvalitetssikre arbeid med målgruppen både faglig og etisk.

Når byråkratiet hemmer god hjelp. Byråkrati er nødvendige rutiner, prosedyrer og retningslinjer som skal sørge for at lover og regler blir fulgt. Faren er at byråkratiet kan ta tid og fokus bort fra det som er sakens kjerne: menneskene som skal hjelpes. Det er fare for at administrasjon og aktører i hjelpeapparatet tolker kravet til byråkrati på en så rigid måte, at det virker som en bremsekloss i samarbeidet mellom de ulike instansene. Når kravet til dokumentasjon og systemer blir det dominerende, mister vi fokus på det som er vårt oppdrag.

Omsorg og kontroll: Ja, takk – begge deler. Forebyggende ungdomsarbeid i forhold til rus handler om kontroll, men like mye om omsorg og en tro på individets egne positive drivkraft. Det handler om

tydelig å reagere og markere i forhold til uheldig atferd, men på en måte som ivaretar ungdommens behov for å bli sett for hvem hun er og at hun er mer enn en atferd. Det handler om å ta i bruk en autoritativ rolle - ikke være kompis og ikke være vokter!

Oppsummering

Prosjektet Ungdomskontaktene hadde som mål å avdekke bekymring tidligere, komme tidligere i posisjon til å hjelpe, og vurderer at dette målet ble oppnådd. Det har skjedd ved å bruke skolen som arena for tidlig identifikasjon og intervensjon i forhold til risiko for rus, ved å se på foreldrene som en sentral aktør i rusforebyggende arbeid, og ved å tilby kunnskapsbaserte tiltak til ungdom og foreldre uten ventetid.

Fredrikstad kommune har også i etterkant av prosjektperioden valgt å satse på Ungdomskontaktens metodikk. Våren 2012 ble et nytt ungdomsteam opprettet med fire stillinger som skal fortsette prosjektets arbeid med tidlig intervensjon på alle ungdomsskoler i kommunen.

Det å bruke skolen som arena for tidlig identifikasjon og intervensjon mot rus gjør at man kommer inn tidligere og arbeider på en arena som egner seg til å sette inn tiltak for ungdom og familien. De ansatte på skolen har en sentral rolle i tidlig identifikasjon av rusrisiko, men trenger også bistand i å ta opp bekymringen og sette inn tiltak.

Fakta: Ungdomskontaktene i Fredrikstad

- Rusforebyggende prosjekt i Fredrikstad kommune(2009-2012)
- Finansiert av opptrappingsplanen gjennom fylkesmannen i Østfold
- Støttet av KoRus-Øst med råd i etableringsfasen og kompetansemidler i prosjektperioden
- To barnevernspedagoger ansatt, jobbet på fire u-skoler
- Mål: Å finne ungdom i risiko så tidlig som mulig og tilby dem hjelp med effektive og kunnskapsbaserte tiltak
- Prosjekt viderefør ved opprettelse av ungdomsteam våren 2012- fire stillinger til tidlig intervensjon på alle u-skoler i kommunen

Les prosjektrapport på: www.fredrikstad.kommune.no/ungdomskontaktene

Referanser

Barne- og likestillingsdepartementet. Forebyggende innsats for barn og unge (Q-16/2007). Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet, 2007

Bäcklund, Solvor, Frøydis Enstad, Kjetil Frøyland, Anders Øystein Gimse, Ingvild Hoel, og Hanne Ingerslev. Fra bekymring til handling. En veileder om tidlig intervensjon på rusområdet (IS-1742). Oslo: Helsedirektoratet, 2010.

Flatø, Lars Erik, et al. Det du gjør, gjør det helt. Bedre samordning av tjenester for barn og unge (NOU 2009:22). Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet, 2009.

Sosial- og helsedirektoratet. Tidlig intervensjon på rusområdet. Sentrale perspektiver – aktuelle målgrupper og arenaer (IS 1455). Oslo: Sosial- og helsedirektoratet, 2007.

Kristiansen, R. Kartlegging av kompetanse om rusproblematikk. Kartlegging blant pedagogisk personale i offentlige barnehager, sosial- og miljølærere i den offentlige skolen, barnevernkuratorer/ -konsulenter og ledere i barneverntjenesten, sosialkuratorer/ -konsulenter og ledere i sosialtjenesten i Siljan, Porsgrunn, Stokke og Tønsberg kommuner. Rapport, Borgestadklinikken, 2006.

Nordahl, Thomas, Gravrok Øystein, Knudsmoen Hege, M. B. Larsen Torill, og Rørnes Kari. Forebyggende innsatser i skolen. Oslo: Utdanningsdirektoratet, 2006.

National Institute on Drug Abuse. Preventing drug use among children and adolescents. A research-based guide for parents, educators, and community leaders. 2 ed. National Institute on Drug Abuse. 2003.